

JOHANNES EINREM — EN KLASSIKER I NORSK MISJONSLITTERATUR

AV KARL MARTHINUSSEN

I et foredrag over emnet: Hva er klassisk? nevner nobelpristakeren Eliot «sinnets, språkets og stilens modenhet og fullendthet» som avgjørende momenter ved det klassiske. «Det klassiske» uttrykker det maksimum av disse faktorer som er mulig for det folk som taler språket. Det betyr at et åndsverk innenfor det ene eller annet område eier den mønstergyldighet som gir det varig, levende verdi.

Misjonæren og forfatteren Johannes Einrem har løftet det litterære stoff som misjonen gir høve til, opp på den lødige kunsts nivå. Det beste av det han har skrevet, eier det sinnets, språkets og stilens mesterskap som gir det klassisk reising.

Jeg husker ennå levende den overraskelsens glede det ga meg, da jeg som student like over nyttår 1913 leste Einrems første bok: skissesamlingen: «Gjennom grønne briller». Den kom ut høsten 1912. Her var noe nytt. Det var nok skrevet solide og verdifulle ting om misjon før. Men her møtte vi et modent kunstnersinn med fullt herredømme over de litterære virkemidler. At dette skulle bli innledningen til et omfangsrikt forfatterskap i stigende evne og kraft, visste vi ennå ikke dengang. Men at den lille boken betydde en ny innsats av skapende art var klart for enhver som fikk den i hende og hadde noen forutsetning for å vurdere også det kunstneriske og litterære ved den.

Johannes Einrem var også av år en moden mann da han debuterte som forfatter. Han er født 3. februar 1868 på gården Einrem i Vefsen, og er av gammel bondeætt. Han fylte således 80 år i februar i fjor. Ved sin fremtreden som forfatter var han 46 år. De viktigste data i hans liv før den tid er følgende: Kallet til å bli misjo-

nær fikk han 18 år gammel gjennom den kjente Madagaskar-misjonæren Nilsen-Lund som dengang var hjemme på ferie og besøkte bl. a. også Vefsen. Ellers hadde han misjonstradisjon å bygge på. Hjemmet hans var et misjonssentrum i bygden. «Norsk Misjonstidende» var kjær lesning — også for Johannes. Han gjennomlevet i de første ungdomsår sterke åndelige brytninger. Gjennom Nilsen-Lund kom han fram til indre klarhet og full visshet om misjonsskallet. Han søkte om å bli opptatt som elev ved Misjonsskolen i Stavanger; foruten folkeskolen hadde han da også et par års amtskole bak seg. Og han ble opptatt. I 1893 reiste han så med misjonsskipet Paulus ut til Madagaskar — det var for øvrig siste turen den tradisjonsrike seilskuten gjorde med misjonærer ombord. Det ligger utenfor mitt emne å skildre hans liv som misjonær. Mesteparten av tiden der ute virket han i Midongy i Madagaskars innland. Han bygde selv kirke, skole og stasjonshus der og ble etter hvert en mester i å bygge. Det var et anstrengende reiseliv inn i helt nye distrikter. Sin største oppgave der ute fikk han da spedalskbyen Antsirabé skulle flyttes. Han holdt på med dette arbeidet i 2—3 år (fra 1917—1919), og det betegnes av alle — ikke minst av de franske myndighetene — som en bedrift av rang. Den byen han slik bygde opp heter Mangarano. Arbeidet med den har han selv skildret i boken med samme navn. Etter firti års virketid der ute kom han så hjem for godt i 1933. Men da var han forlengst kjent ikke bare som misjonæren, men også som forfatteren Einrem innen alle kirkelig og kristelig interesserte kretser her hjemme.

Einrem hadde skrevet svært lite før han i 1912 debuterte med skissesamlingen: «Gjennom grønne briller». Noen særlig flittig bidragsyter til «Norsk Misjonstidende», var han heller ikke i sin første misjonærtid. Han sendte dit en del brev og beretninger i likhet med de fleste andre — og han hadde ingen planer om å gi ut bøker. Men gjennom alle år gjorde han notater; det ble til sist til en hel haug med lapper og skrivebøker. Før han hadde en merkelig evne til å se og iakttå, og han elsket mennesker og forsto dem med en helt intuitiv psykologisk sans. Det primitive sinn fengslet og fasinerte ham på særlig måte; han interesserte seg alltid levende for barn og er en ypperlig barneskildrer. Men det var først da han kom ut til misjonfeltet igjen etter sin annen ferie, «at» — som han selv har uttrykt

det — «skrivekløen meldte seg». Nå begynte alle de oppsamlede notatene å kalle på ham og kreve kunstnerisk liv. Og nå blir Einrem en av våre mest produktive forfattere. Fra 1920 av og utover i 30-årene kommer hvert år bøker fra hans hånd. Den samlede utgaven av hans arbeider som kom ut 1936—37 på Lundes forlag i Bergen omfatter 8 ganske store bind — henved 30 forskjellige arbeider. Til hans 80-årsjubileum i fjor sendte Misjonsselskapets forlag ut en praktutgave av hans beste romaner og noveller.

De første bøkene var ikke sammenhengende skildringer; de besto av korte, knappe skisser; felles for dem er at de henter sitt stoff fra Madagaskar; de forteller om folk og forhold der ute, om misjonærenes liv og arbeid i gleder og sorger. Med én gang gjorde de klart at her var en sjelden levende og frisk forteller. De var alle skrevet «con amore» og med utpreget artistisk sans. Men det var først med romanen «*Ravóla*» — fra 1918 — at han fikk sitt store gjennombrudd som forfatter. Her møtes hans sans for natur- og miljøskildring med en høyt utviklet psykologisk innsikt og analyse. I den beviste han at han også mestret romanens og sjeleanalysens kunst. Den skildrer en gasser-jentes utvikling fra barn til voksen, fra hedning til kristen. Fast og overbevisende er hun satt inn i natur- og sosialt miljø. Hun er ikke bare tegnet som en type på den gassiske kvinnes livskår og skjebne i sin alminnelighet, men hun har sin personlige profil: hun er en levende, individuell skikkelse, i stand til å bære en roman og samle alt annet om seg, gi det mening og innhold ut fra sin personlighet. Vi møter her en — jeg tør trygt si — usedvanlig evne hos forfatteren til å leve seg inn i fremmede og primitive menneskers livsfølelse og tankeverden. Han ser ikke på dem «vom Oben ab», med en overlegen europeers forakt for dem som kulturelt og religiøst står under ham. Han har den ekte kjærlighets respekt for dem: han griper dem både i styrke og svakhet; han eier det forsonende humor, som er en vesentlig betingelse for å kunne yte vederheftig og lødig menneskeskildring. Han vet at det i disse menneskers sjeler finnes gull, uforløste muligheter til høybåret menneskeverdig liv. Men han vet også at den eneste virkelige frigjører for disse krefter er Kristusånden. Den nød og bundethet hvori hedenskapet har satt menneskene, er skildret med intens uhygge, men like fullt slik at enhver føler at forfatteren vet hva han skriver om, nettopp fordi

han eier det indre kjennskap til tingene. Det er mulig at Einrem har en tendens til iblant å idealisere sine innfødte kristne venner, men det bestemmende inntrykk en får gjennom hans bok er det realistiske. Med ham så en ny form for realistisk skildring av misjonsmiljøet dagens lys.

Sikkert har det vært av største betydning for Einrems gjennombrudd som forfatter at han hadde hatt den lange modningstiden. Opplevelser og inntrykk hadde gjennomgått en lutringsprosess i diktersinnet; menneskene han hadde møtt var blitt klare i konturene. Det hele var blitt gjennomlyst av en inntrengende, klok, men samtidig øm og følsom refleksjon. Han viser seg å ha den for en dikter riktige og nødvendige detaljfølelsen — den som umiddelbart griper nettopp den detaljen som i et lynglimt belyser helheten. Det er mange detaljer i Einrems skildringer, men det er meget få uvesentlige detaljer.

«Ravóla» ble den første i en lang rekke av betydelige romaner. Det vil ikke ha noen hensikt for denne artikkelen å regne dem opp. De betydeligste av dem foruten den som alt er nevnt er «Vasia» og «Under dødsskygge». Den siste er utvilsomt hans beste arbeid, litterært sett. Jeg har sjelden lest en bok der har grepet meg med en slik intens spenning og uhygge som den. Jeg vil ha lov å kalle den mesterlig skrevet. Det paulinske ord om ondskapens åndemakter i himmelrommet har i den boken fått sin illustrasjon på en slik måte at en skjønner det er realiteter det gjelder. Erfaringene fra misjonsmarkene i det hele gir til overflod prov på at det som fortelles i Det nye testamente om demonbesettelse og lignende, ikke hører hjemme i fantasien og overtroens verden, men eier en uhyggelig og nærgående realisme. Å leve i hedenskapet, i et miljø hvor Kristi åndsmakt aldri har virket dempende og mildnende på det demoniske i vår tilværelse, er å leve «under dødsskygge». Jeg tror ikke det skal være mulig for mange å lese den boken uten å kjenne den overbevisende makt skildringen eier. Særdeles spennende og friskt fortalt er også «Mangarano», boken om flytningen av spedalskbyen. Men den er jo ikke roman i egentlig forstand. Bare én av Einrems romaner har hentet sitt motiv fra Norge: «Gryteng-Guri». Det er hendinger fra hjembygdsmiljøet som ligger til grunn for den. Friskt og levende skrevet er den; men den når neppe opp mot de bøkene som henter sitt stoff fra Madagaskar.

Einrems skildringer er diktning: de er ikke fotografier, men malerier. De bygger på faktiske forhold; det er virkelige hendinger og personer som danner grunnlaget, men det er sett med en dikters øye, nærmere bestemt med en kristen dikters og misjonærs øye. Det er noe programatisk for hele hans forfatterskap i den tittel han ga sin første bok, skissesamlingen: Gjennom grønne briller. Europeerne går gjerne med grønne briller der ute for lysets skyld. Men det grønne er også håpets farge. Og det er under håpets synspunkt Einrem ser på de mennesker og det miljø han har møtt og arbeidet i. Han er virkelighetsskildrer, men virkelighet blir dog alltid oppfattet gjennom et temperament, den blir gjenstand for tolkning. Det er også en nødvendighet om det skal bli kunst av det. I forordet til første utgaven av «Ravóla» skriver Einrem selv: «Den er ikke bare dikt; ja, i grunnen slett ikke dikt. Boken har sine levende originaler på Madagaskar, her sammenstillet til et hele og idealisert etter min tro på Guds rikes sak og ut av det jeg i over 20 år har sett som misjonær.» Han bruker uttrykket: «idealisert»; men det ligger noe annet i det enn vi ofte forstår ved det. Det er ikke opp-pynting han driver med, hverken av misjonærene eller av de gassiske kristne. Her er lys og mørke, her er kamp mellom godt og ondt. Hedenskapet har seige røtter også hos dem — og marken skyter i lyng igjen ofte. Men troens og håpets lys fra et rommelig og forståelig kristenhjerte ligger alltid over det. Og — som jeg nevnte — et fint, ømt humor. Det siste virker ofte hos Einrem helt fortryllende.

Et annet karakteristisk trekk ved vår forfatter er sinnets rommelighet og toleranse. Han har aldri vært stivbent, når det gjaldt former eller meninger, og det er mange finter i bøkene hans til dem som setter teoriene over livet. Når han møter det ekte og enkle, gir han uttrykk for en barnlig og smittende glede. En strengere dogmatisk innstilling vil sikkert iblant finne ting i bøkene hans som den kunne sette spørsmålstegn ved. Og han er ingen snever moralist. Dertil er han med hele sin livsholdning for sterkt forankret i nådens verden. Det er den tilgivende kjærlighets makt slik den møter oss i Kristus selv og i hans disiplers liv som er den store gjenskeremakt i tilværet. Han tror på evangeliets uuttømmelige muligheter. Den tro har gjort hans egen åndelige legering rommelig, vår for selv den minste tilknytning til det budskap han ville bringe både som misjo-

nær og forfatter, barnlig glad for den ringeste ytring av nytt, groende liv. Derfor er *det* han har skrevet fritt for de moralske pekefingerene. Det religiøst og moralsk inspirerende i hans diktning ligger i selve den virkelighet han skildrer og i det troens og kjærlighetens overlys han ser den i.

Avstanden er stor mellom det miljø og de mennesker Einrem skildrer og vår nordiske kultur- og åndskrets. Og likevel kommer de oss gjennom Einrems diktning så nær; de blir oss fortrolige. Og det hører også med til det klassiske at tvers gjennom tids- og miljøavstand kjenner vi noe beslektet banke mot oss, at jo dypere vi kommer ned i mennesket, jo bedre forstår vi at vår egentlige nød er den samme, at synden og ondskapen er seg selv uhyggelig lik under alle himmelstrøk, men at også menneskets adelskap og evige sjanser glimter som gull i gruset.

Til sist bare et par ord om Einrems språk og stil. Han har nemlig sin egen, høyst personlige stil og et usedvanlig lettflytende og rikt språk. Det er det uanstrengte og muntlige ved stilen en sterkest fester seg ved. Setningsbygningen er så gjennom naturlig, ordvalget klart og rammende, bildene malende og originale. På sitt beste er Einrems språk helt mønstergyldig norsk riksmål. Det synes meg en selvfølge at enkelte avsnitt må bli tatt med i våre lesebøker i kommende utgaver. Han er sannelig ingen språkforderver den mannen som kan skrive slike ting som innledningen til «Vasia» og «Under dødsskygge», for bare å nevne eksempler blant mange, mange andre.

Johannes Einrem har sin selvstendige plass i norsk litteratur. Det ville være bra om det også ble erkjent av videre kretser enn de som i snevrere forstand kan kalles misjonsinteresserte. Jeg tror at bekjentskapet med en del av hans bøker for nye lesere vil være både behagelig og berikende.